

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2024.24>

Ю. М. Глушко
*адвокат, аспірант кафедри кримінального права,
процесу і криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0009-0003-2710-4424*

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ АРЕШТУ МАЙНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті здійснено дослідження теоретичних та законодавчих положень щодо визначення сутності та змісту арешту майна у кримінальному провадженні, проаналізовано процесуальну форму їх реалізації у правозастосовній практиці.

Визначено, що арешт майна є міжгалузевим інститутом процесуальних галузей права, який полягає в обмеженнях майнового характеру, що застосовується на підставі судового рішення з метою забезпечення дієвості провадження. При цьому підстави, порядок та мета накладення арешту на майно для кожної галузі права можуть відрізнятися залежно від її завдань.

Звертається увага на те, арешт майна є одним із заходів забезпечення кримінального провадження, який характеризується майновим примусом. Відповідно до законодавчого тлумачення поняття «арешт майна», яке закріплено у частині 1 статті 170 Кримінального процесуального кодексу України, під час арешту майна особа не позбавляється права власності на це майно, вона лише тимчасово (до скасування у встановленому кримінальним процесуальним законодавством порядку) позбавляється права на відчуження, розпорядження та/або користування певним майном. Зауважується, що слід розрізняти два види арешту майна: перший – коли особа позбавляється права на відчуження та розпорядження майном, при цьому користуватися майном дозволяється; другий – коли особа позбавляється права на відчуження, розпорядження та користування певним майном.

Встановлена відсутність усталеного підходу під час вирішення питання щодо необхідності накладення арешту на майно з метою збереження речових доказів, зокрема на речі, які були вилучені під час обшуку житла чи іншого володіння особи. Обґрунтовано, що вимога верховенства права передбачає необхідність прийняття рішення не лише про вилучення майна під час обшуку, а і про його утримання протягом певного періоду часу. У зв'язку з цим, збереження речових доказів, вилучених під час обшуку, передбачає необхідність накладення арешту на майно, незалежно від того, чи були ці речі вказані в ухвалі слідчого судді про обшук.

Ключові слова: майно, арешт, кримінальне провадження, речові докази, мета арешту майна.

Hlushko Yu. M. ESSENCE AND CONTENT OF SEIZURE OF PROPERTY IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article studies the theoretical and legislative provisions on determining the essence and content of seizure of property in criminal proceedings, analyses the procedural form of their implementation in law enforcement practice. It is determined that the seizure of property is an intersectoral institute of the procedural branches of law, which consists in restrictions of the property nature, which is used on the basis of a court decision in order to ensure the effectiveness of the proceedings. In this case, the grounds, procedure and purpose of seizure of property for each branch of law may differ depending on its tasks.

Attention is drawn to the fact that the seizure of property is one of the measures to ensure criminal proceedings, which is characterized by property coercion. According to the legislative interpretation of the concept of "seizure of property," which is enshrined in Part 1 of Article 170 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, during the seizure of property, a person is not deprived of the right to ownership of this property, they are only temporarily (until the procedure established by the criminal procedural legislation is abolished) deprived of the right to alienation, disposal and/or use of certain property. It is noted that two types of seizure of property should be distinguished: the first is when a person is deprived of the right to alienation and disposal of property, while using the property is allowed; the second is when a person is deprived of the right to alienation, disposal and use of certain property.

The absence of a well-established approach has been established when deciding on the need to seize property to preserve physical evidence, in particular, on things that were seized during a search of a person's home or other property. It is substantiated that the requirement of the rule of law implies the need to make a decision not only on the seizure of property during a search but also on its maintenance for a certain period. In this regard, the preservation of material evidence seized during the search implies the need to seize property, regardless of whether or not these things were indicated in the decision of the investigating judge on the search.

Key words: property, seizure, criminal proceedings, material evidence, the purpose of the seizure of property.

Постановка проблеми. Кримінальне судочинство є тією сферою державної діяльності, у якій конституційні права можуть обмежуватися у встановленому законом порядку. Так, у ст. 41 Конституції України задекларовано, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності [1]. Відповідне конституційне положення знайшло своє закріплення у ст. 16 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, де визначено, що позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому КПК України [2].

Про актуальність застосування арешту майна свідчать дані статистики. Так, протягом 2022 року прокурори 9 598 разів брали участь у розгляді слідчими суддями клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (за винятком запобіжних заходів). З них: про арешт майна – 5 454 (56,8 %) разів, про скасування арешту майна – 718 (7,5 %) [3]. Протягом 2023 року прокурори взяли участь у розгляді 13 549 клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, з них про арешт майна – 6 608 (48,8 %) разів, про скасування арешту майна – 1 255 (9,3 %) [4].

Гарантією недопущення безпідставного позбавлення чи обмеження права власності під час кримінального провадження є кримінальна процесуальна форма застосування арешту майна, яка закріплена у главі 17 КПК України. У цій главі визначено загальні правила накладення арешту на майно (ст. 170), вимоги до клопотання про арешт майна (ст. 171) та порядок розгляду клопотання про арешт майна (ст. 172), вирішення питання про арешт майна (ст. 173), скасування арешту майна (ст. 174), виконання ухвали про арешт майна (ст. 175).

Така детальна увага законодавця щодо процесуального порядку накладення арешту на майно має гарантувати законність та обґрунтованість прийнятого рішення. Втім, відсутність усталеного та загальноприйнятого розуміння сутності та мети застосування арешту майна зумовлює помилки правозастосування.

Дослідженню проблемних питань арешту майна у кримінальному провадженні присвятили праці такі науковці, як О.В. Верхогляд-Герасименко, І.Й. Гаюр, І.В. Гловюк, А.В. Дрозд, О.І. Здрок, Т.Є. Зелькіна, О.В. Капліна, О.С. Котова, Г.М. Куцкір, Ю.М. Мирошніченко, Н.С. Моргун, В.В. Муранова, В.Т. Нор, В.В. Рогальська, С.М. Смоков, І.А. Тітко, Л.Д. Удалова, В.І. Фаринник, О.Ю. Хабло, О.Г. Шило та інші. Однак, окремі аспекти щодо сутності та змісту цього заходу

забезпечення кримінального провадження залишилися поза увагою науковців.

Метою статті є дослідження теоретичних та законодавчих положень щодо визначення сутності та змісту арешту майна у кримінальному провадженні та їх реалізація у правозастосовній практиці.

Виклад основного матеріалу. Під час здійснення кримінального провадження з метою забезпечення його дієвості законодавець дозволяє застосувати заходи забезпечення кримінального провадження. Особливістю цих заходів є те, що вони мають примусовий характер, який полягає у фізичному, матеріальному чи психологічному впливі на учасника кримінального провадження [5, с. 164]. Одним із заходів забезпечення кримінального провадження, який характеризується майновим примусом, є арешт майна.

Відповідно до КПК України 2012 року обмеження власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, що гарантує об'єктивність та неупередженість прийнятого рішення. Варто зауважити, що судовий порядок обмеження права власності під час кримінального провадження було запроваджено лише з прийняттям КПК України 2012 року. Адже відповідно до положень ст. 126 КПК 1960 року, рішення суду потрібно було лише у разі накладення арешту на вклади. У всіх інших випадках арешт майна і передача його на зберігання оформлялися протоколом. У разі, якщо в застосуванні цього заходу відпадала потреба, накладення арешту на майно скасовувалося постановою слідчого [6].

Очевидно, що така процесуальна форма накладення арешту на майно не могла гарантувати об'єктивність та неупередженість рішення щодо обмеження особи у конституційному праві володіти, користуватися чи розпоряджатися належним йому майном. Тому, цілком виправданим є судовий порядок прийняття рішення про накладення арешту на майно під час здійснення кримінального провадження.

Арешт майна, як правове явище, притаманний не лише кримінальним процесуальним правовідносинам. Термін «арешт» (лат. arrestum – затримка, зупинення) використовується також в інших галузях права. Зокрема, у ст. 150 Цивільного процесуального кодексу України визначені види заходів забезпечення позову, серед яких є і накладення арешту на майно та (або) грошові кошти, на активи, які є предметом спору, чи інші активи відповідача. Відповідно до положень ст. 137 Господарського процесуального кодексу України накладення арешту на майно та (або) грошові кошти також є одним із заходів забезпечення позову. У Податковому кодексі України стаття 94 присвячена регламентації адміністративного арешту

майна, яка визначає, що адміністративний арешт майна платника податків є винятковим способом забезпечення виконання платником податків його обов'язків, визначених законом. У Законі України «Про виконавче провадження» арешту майна присвячено окремий розділ VII «Порядок звернення стягнення на майно боржника», адже в ньому вказано, що звернення стягнення на майно боржника полягає в його арешті, вилученні (списанні коштів з рахунків) та примусовій реалізації (ст. 48).

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що арешт майна є міжгалузевим інститутом процесуальних галузей права, який полягає в обмеженнях майнового характеру, які застосовуються на підставі судового рішення з метою забезпечення дієвості провадження. При цьому підстави, порядок та мета накладення арешту на майно для кожної галузі права можуть відрізнятися залежно від її завдань.

Так, правова процедура застосування арешту майна закріплена у главі 17 КПК України, яка в статтях 170–175 визначає порядок накладання та скасування арешту майна. У ст. 170 КПК України законодавець визначає поняття арешту майна, завдання, мету та осіб, на майно яких може накладатися арешт.

Відповідно ч. 1 ст. 170 КПК України «арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому цим Кодексом порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом кримінального правопорушення, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна» [2].

Звертає на себе увагу те, що у КПК України 2012 року використовується словосполучення «арешт майна», а не «накладення арешту на майно». О.В. Верхогляд-Герасименко з цього приводу зазначила, що «використання у назві слова «накладення» відображає діяльно-практичний аспект, який не належить до сутності самого заходу процесуального примусу і не відображає жодної якісної визначеності» [7, с. 53]. Хоча варто зауважити, що КПК України не відійшов повністю від такої конструкції, адже Глава 12 КПК України має назву «Накладення грошового стягнення».

Наведене вище законодавче тлумачення поняття «арешту майна» дозволяє стверджувати про те, що під час арешту майна особа не позбавляється права власності на це майно, вона лише тимчасово (до скасування у встановленому КПК порядку) позбавляється права на відчуження, розпорядження та/або користування майном.

Т.Є. Зелькіна зауважує, що в такій редакції ст. 170 КПК України передбачено позбавлення особи можливості відчуження певного майна та розпорядження ним, в той час, як можливість заборони використовувати наявне у неї майно передбачено лише в якості альтернативи. Таке формулювання, на думку вченої, створює певну правову невизначеність на практиці. Так, працівники правоохоронних органів можуть трактувати вказане положення як необхідність одночасного позбавлення особи права як відчужувати, так і розпоряджатись та користуватись відповідним майном, що може мати негативні наслідки для таких осіб [8, с. 197].

Арешт майна завжди пов'язаний з обмеженням можливості особи відчужувати майно (заборона відчуження), а у випадку наявності обставин, які підтверджують, що незастосування заборони або обмеження користування, розпорядження майном призведе до приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передавання й права користування, розпорядження ним (ч. 11 ст. 170 КПК України) [9, с. 232].

З цього приводу О.С. Котова справедливо відмічає, що «залежно від ступеня правообмежень арешт майна можна поділити на два види, зокрема, в одних випадках закон не дозволяє відчуження майна та розпорядження ним (при наявності можливості ним користуватися), а в інших забороняє як відчуження, так і розпорядження та користування. В останньому випадку сила примусового впливу найбільш потужна, адже майно взагалі вилучається та передається на зберігання іншим особам, максимально обмежуючи таким чином право власності» [10, с. 144].

Отже, слід розрізняти два різновиди арешту майна: перший – коли особа позбавляється права на відчуження та розпорядження майном, при цьому користуватися майном дозволяється; другий – коли особа позбавляється права права на відчуження, розпорядження та користування певним майном.

Згідно з ч. 1 ст. 170 КПК України завданням арешту майна є запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, знищення, перетворення, відчуження [2]. Саме тому, при вирішенні питання про арешт майна слідчий суддя, суд, крім іншого, зобов'язаний врахувати розумність та співмірність обмеження права власності завданням кримінального провадження, а також наслідки арешту майна для підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб [11, с. 89].

Загальною метою застосування заходів забезпечення кримінального провадження, яка визначена у ч. 1 ст. 131 КПК України, є досягнення дієвості цього провадження. Безпосередньою

метою застосування арешту майна відповідно до ч. 2 ст. 170 КПК України є: 1) збереження речових доказів; 2) спеціальна конфіскація; 3) конфіскація майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи; 4) відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди [2].

Варто зауважити на відсутності усталеного підходу під час вирішення питання щодо необхідності накладення арешту на майно з метою збереження речових доказів, зокрема на речі, які були вилучені під час обшуку житла чи іншого володіння особи.

Правозастосовна практика та наукові підходи різняться щодо вирішення цього питання. Так, окремі правники вважають, що немає потреби накладати арешт на майно, яке вилучене під час обшуку, якщо воно було вказано в ухвалі про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи. Така думка пов'язана з тим, що суд уже надавав дозвіл на вилучення певного майна під час обшуку, а тому, відповідно, рішення суду щодо накладення арешту на таке майно не потрібно. Зокрема, в ухвалі Вищого антикорупційного суду від 16 серпня 2023 року вказано, що «позиція слідчого судді полягає в тому, що не вважається тимчасово вилученим майно, дозвіл на відшукання і вилучення якого був наданий ухвалою слідчого судді про обшук ... При цьому, слідчий суддя не приймає до уваги доводи адвоката стосовно того, що в такому випадку необхідним є накладення арешту на вилучене майно, адже положення Глави 17 КПК України «Арешт майна» не визначає обов'язку щодо накладення арешту на вилучене майно, а оперує такими конструкціями, як – арешт майна допускається (ч. 2 ст. 170 КПК України). Слідчий суддя не вважає, що отримана інформація в подальшому буде визнана недопустимою, оскільки була отримана без накладення відповідного арешту носіїв. Зазначені твердження спростовуються діями детективів, які після отримання необхідної слідству інформації зазвичай повертають вилучені інформаційні системи, як про це зазначив прокурор у даній справі» [12].

У зв'язку з наведеним вище слідчий суддя дійшов висновку, що процесуальними підставами для утримання органом досудового розслідування такого майна є ухвала слідчого судді про надання дозволу на обшук з правом відшукання та вилучення майна, що стосується обставин цього кримінального провадження, і необхідність проведення перевірки майна на наявність/відсутність у ньому відомостей, що мають значення для досудового розслідування/призначення експертних досліджень [12].

У той же час, правозастосовна практика стикнулася з проблемою, відповідно до якої у разі

вилучення майна на підставі ухвали про обшук, особа, чие право володіння певним майном обмежено, не має механізмів оскарження рішення про обмеження її в праві володіти, користуватись чи розпоряджатись вилученим майном. Тобто, особа, чії права щодо володіння певним майном були необґрунтовано чи незаконно обмежені, позбавляється і в праві оскарження цього рішення та повернення необґрунтовано вилученого майна, адже ухвала слідчого судді про обшук оскарженню не підлягає, її немає в переліку ухвал, передбаченому ч. 1 ст. 309 КПК України, які можна оскаржувати.

У зв'язку з цим, слідчо-судова практика все частіше вдається до накладення арешту як на майно, яке було вилучено під час обшуку та має статус тимчасово вилученого майна, так і на майно, яке було вилучено на підставі ухвали слідчого судді про проведення обшуку.

Зокрема, Т. Безпалій та О. Тищенко відмічають, що сама собою ухвала про надання дозволу на проведення обшуку не вирішує питання правового статусу майна, яке може бути вилучене внаслідок проведення цієї слідчої дії. Із цього логічно випливає, що сторона обвинувачення повинна звернутися з клопотанням про арешт вилученого майна, а якщо вона цього не зробить протягом 48 годин – повернути його особі, у якій його вилучено [13].

О.Г. Шило також зауважує, що якщо майно, що підлягає вилученню під час обшуку, було прямо вказано в ухвалі слідчого судді про надання дозволу на обшук, предмет судового контролю має декілька складових, а саме – законність обмеження у такий спосіб конституційного права на недоторканність житла чи іншого володіння особи, а також права власності. Подальший правовий статус вилученого під час обшуку майна визначається з урахуванням наявності у нього ознак, що дозволяють констатувати його доказове значення для даного кримінального провадження. Якщо таке майно відповідає критеріям, зазначеним у ст. 98 КПК України, воно визнається речовим доказом. Це означає, що слідчий, прокурор мають звернутися до слідчого судді із клопотанням про накладення арешту на таке майно з метою збереження речових доказів [14, с. 377].

Так, в ухвалі Святошинського районного суду м. Києва від 23 вересня 2021 року вказано, що навіть якщо ухвалою слідчого судді про обшук надано дозвіл на вилучення певного майна, це не звільняє слідчого від обов'язку звернутися до слідчого судді з клопотанням про арешт майна для перевірки наявності підстав для обмеження власника майна у його конституційному праві володіти, користуватись та розпоряджатись майном. При цьому слідчий суддя звертає увагу на практику Європейського суду з прав людини у справі «Смирнов проти України» від 07 червня

2007 року, де було висловлено правову позицію про те, що при вирішенні питання про можливість утримання державою речових доказів належить забезпечувати справедливу рівновагу між, з одного боку, суспільним інтересам та правомірною метою, а з іншого боку – вимагати охорони фундаментальних прав особи. Для утримання речей державою у кожному випадку має існувати очевидна істотна причина [15].

Вищенаведена позиція підтверджується і положенням ч. 1 ст. 100 КПК України, де вказано, що речовий доказ, який був наданий стороні кримінального провадження або нею вилучений, повинен бути якнайшвидше повернутий володільцю, крім випадків, передбачених статтями 160–166, 170–174 КПК України. Тобто, окрім випадків, коли на цей речовий доказ було накладено арешт або його вилучено під час тимчасового доступу до речей чи документів, він підлягає поверненню володільцю у найкоротший строк. Про обшук у наведеній нормі нічого не вказано. Тому, цілком логічно є необхідність у накладенні арешту на майно з метою збереження речових доказів, навіть якщо ці речі були вказані серед об'єктів, які підлягають вилученню під час обшуку.

Прикладом такого правозастосування є ухвала Вищого антикорупційного суду від 07 серпня 2023 року, де вказані такі обставини: вилучені мобільний телефон та ноутбук були визначені у резолютивній частині ухвали слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 09.06.2023 про надання дозволу на проведення обшуку. У задоволенні клопотання про арешт вилученого за результатом проведення обшуку майна, належного ОСОБА_3, відмовлено, тому таке майно є тимчасово вилученим та має бути повернуто власнику [16].

Вищенаведений аналіз норм КПК України та правозастосовної практики дозволяє стверджувати, що вимога верховенства права, зокрема права власності на майно, передбачає необхідність прийняття рішення не лише про вилучення майна під час обшуку, а і про його утримання протягом певного періоду часу. У зв'язку з цим, збереження речових доказів, вилучених під час обшуку, передбачає необхідність накладення арешту на майно, незалежно від того, чи були ці речі вказані в ухвалі слідчого судді про обшук.

Висновки. Отже, арешт майна є міжгалузевим інститутом процесуальних галузей права, який полягає у застосуванні обмежень майнового характеру, які застосовуються на підставі судового рішення з метою забезпечення дієвості провадження. Слід розрізняти два різновиди арешту майна: 1) позбавлення права на відчуження та розпорядження майном, при цьому користуватися майном дозволяється; 2) позбавлення права права на відчуження, розпорядження та користування певним майном. Вимога верховенства права перед-

бачає необхідність прийняття рішення про накладення арешту на майно, яке було вилучене під час проведення обшуку, з метою збереження речових доказів, незалежно від того, чи був вказаний дозвіл на вилучення цього майна в ухвалі про обшук.

Література

1. Конституція України : прийнята 28 черв. 1996 р. ; зі змін. та допов. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775>
3. Звіт про роботу органів прокуратури за 12 місяців 2022 року (усього по Україні): [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-robotu-organiv-prokuraturi-2>
4. Звіт про роботу органів прокуратури за січень – грудень 2023 року (усього по Україні): [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-robotu-organiv-prokuraturi-2>
5. Кримінальний процес: підручник / За ред. Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного, В.В. Коваленка. К.: ЦУЛ, 2013. 544 с.
6. Кримінально-процесуальний кодекс України : затв. Законом УРСР від 28 груд. 1960 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text>
7. Верховляд-Герасименко О.В. Забезпечення майнових прав особи при застосуванні заходів кримінально-процесуального примусу: монографія. Харків: Юрайт, 2012. 216 с.
8. Зелькіна Т. Є. Обмеження майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування: дисертація доктора філософії: 081 Право. Київ, 2021. 291 с.
9. Кримінальний процес : підручник / за ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило, В. М. Трофименко. Харків : Право, 2018. 584 с
10. О.С. Котова. Проблеми визначення поняття «арешт майна» у кримінальному процесі. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 3. С. 141–149.
11. Михайленко В.В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні : дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 281с.
12. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 16 серпня 2023 року, справа № 991/7171/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112890702>
13. Тарас Безпалый, Олександр Тищенко. Правовий статус майна, вилученого в ході обшуку. *ЮРИСТ&ЗАКОН*. [сайт]. URL: <https://www.legalalliance.com.ua/publikacii/pravovij-statusu-majna-vilucenogo-v-hodi-obshuku/>
14. Шило О. Г. Актуальні питання застосування арешту майна в кримінальному провадженні. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали постійного діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 27 трав. 2016 р.). Харків, 2016. Вип. 7. С. 375–378.
15. Ухвала Святошинського районного суду м. Києва від 23 вересня 2021 року, справа № 759/20261/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99843740>
16. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 07 серпня 2023 року, справа № 991/6777/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112821207>